

PETR VÍT (PRAHA)

KARL HEINRICH SEIBT A ESTETIKA NA PODOBOVÁNÍ

Kapitola z dějin obecné estetiky na pražské Karlo-Ferdinandově univerzitě

V sedmdesátých letech 18. století vrcholilo v Čechách hnutí prosazující ideje zemského osvícenství. V tomto složitém procesu vystupovaly do popředí dva odlišně orientované tábory, v jejichž čele stáli Karl Heinrich Seibt (1735—1806) a Ignác Born (1742—1791). Seibt reprezentoval linii německé kultury, která přinášela nerakouské směry myšlenkového proudění, zatímco Born vedl skupinu zaměřenou na rakouské vzdělánecké kruhy. Jak ukazuje soudobé historické bádání, usilovaly oba tábory bez ohledu na rozdílná východiska, četné polemiky i konkrétní činy o posílení zemského osvícenství.¹ Seibtovo působení v Praze bylo úzce spjato s pražskou univerzitou.² V roce 1763 byl jako první laik jmenován mimořádným profesorem krásných věd (*schöne Wissenschaften*) a začal ve svých přednáškách šířit tehdy populární názory svých lipských učitelů J. Ch. Gottscheda a Ch. F. Gellerta, kteří navazovali na filozofické učení Leibnizova a Wolffova. J. Durdík ve studii *Über die Verbreitung der Herbart'schen Philosophie in Böhmen* spatřuje právě v tomto Seibtově setrvávání na pozici Wolffovy školy etapu předkantovského estetického a filozofického myšlení v Čechách.³

Seibtův vstup na pražskou univerzitu vyvolal velký rozruch a znamenal nejen úplnou změnu tehdejšího způsobu výuky, ale i vyvrcholení vlivu nerakouské německé osvícenské kultury a v neposlední řadě i položení základů novému univerzitnímu oboru estetiky. Počínaje tímto rokem se

¹ Seibtovo postavení a význam v kontextu osvícenství v Čechách hodnotí zevrubně B. Slavík v knize *Od Dobnera k Dobrovskému*, Praha 1975, 43 ad.

² Seibt byl po zrušení jezuitského řádu (1775) jmenován ředitelem filozofického studia a gymnázií. Získal velkou popularitu mimo jiné i přednáškami o morálce, v nichž mnohdy hlásal bezohledný utilitarismus. Seibtova osoba se stala v roce 1779 terčem záměrně vyprovokovaného útoku, známého v historii jako „aféra Seibtova“. Byl nařčen z šíření podvrtných myšlenek a donucen obhajovat své názory ve Vídni. Seibt obhájil samostatnost svého myšlení, všechny úřady mu byly ponechány a císařovna Marie Terezie ho vyznamenala brilliantovým prstenem. Viz citovaná práce B. Slavíka, 46.

³ Durdík publikoval studii v *Zeitschrift für exakte Philosophie im Sinne des neuern philosophischen Realismus*, sv. XII., Leipzig 1883, 318.

estetika stala trvalou součástí studijních plánů filozofické fakulty. Seibtův význam byl doposud zkoumán obecně ve vazbě na utvářející se českou kulturu druhé poloviny 18. století. V těchto souvislostech byl zdůrazňován především jeho vrozený pedagogický talent a výchovné poslání.⁴ Stranou vědeckého zájmu však zůstalo objasnění Seibtova podílu při formování osvícenského estetického myšlení. Seibtův tehdejší oficiální titul univerzitního učitele „*öffentlicher Lehrer der schönen Wissenschaften und gelehrten Historie*“ nebo též „*öffentlicher und ordentlicher Lehrer der schönen Wissenschaften und der Moral*“ ukazuje, že základem jeho přednáškové činnosti byly krásné vědy. Místo mimořádného a posléze řádného profesora krásných věd zastával na filozofické fakultě v letech 1763—1785.⁵

K rozpoznání dobových směrů estetického myšlení, jež Seibt šířil ze svého univerzitního pracoviště do pražského prostředí, nám jako výchozí pramen poslouží jeho vstupní přednáška „*Vom dem Einflusse der schönen Wissenschaften auf die Ausbildung des Verstandes und folglich von der Nothwendigkeit, sie mit den höhern und andern Wissenschaften zu verbinden*“, doplněná o plán celého přednáškového cyklu „*Grundriß zu meinen akademischen Vorlesungen über die schönen Wissenschaften und gelehrten Historie, in vier Abschnitte, und eben so viel Collegia abgetheilt*“ (tiskem vydáno v Praze 1764). Jednotlivé směry, promítající se v Seibtově přednášce nám pomůže identifikovat okruh autorů, jejichž práce sám hodnotí jako díla „*největších mistrů těchto věd*“ (6). Seibt odkazuje na spis Charlese Rollina, Charlese Batteuxe, Ch. F. Gellerta a J. A. Schlegela.⁶

Cíl vstupní přednášky, směřující k objasnění vlivu krásných věd na zušlechtění rozumu a k nutnosti spojovat studium krásných věd s ostatními vědami, vychází z idejí velkého pedagogického hnutí německého osvícenství, s nimiž se Seibt seznámil během lipských studií. Veřejně se přihlásil k výchovnému a moralistnímu poslání lipského „nejctihodnějšího“ učitele Ch. F. Gellerta⁷ a dovolával se jeho názorů při odůvodňování prospěšného vlivu studia krásných věd na bystření rozumu a jeho síly (12). Při vysvětlování hlavních podstaty krásných věd se Seibt opřel o Batteuxovu teorii *belles lettres*, tzn. o estetiku napodobování, a shodně přisoudil

⁴ E. Winter, *Bernard Bolzano a jeho kruh*, Brno 1935, 16 ad.

⁵ Ve školním roce 1785—86 postoupil stolicí krásných věd svému žákovi A. G. Meissnerovi a začal přednášet teoretickou a praktickou filozofii (do 1801). Viz též J. Petráň: *Nástin dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy*, Praha 1984.

⁶ Ch. Rollin, *Manière d'enseigner et d'étudier les belles lettres*, Paříž 1. a 2. sv. 1726, 3. a 4. sv. 1728; Ch. Batteux, *Cours de belles lettres*, Paříž 1753; Ch. F. Gellert, *Sämtliche Schriften*, 1756, dodatek Joh. Ad. Schlegela k překladu Batteuxovy práce *Le beaux arts reduit à un même principe*, Lipsko 1760, 1770.

⁷ Seibt cituje na str. 12 Gellertův výrok z projevu *Vom dem Einflusse der schönen Wissenschaften auf das Herz und die Sitten*. Eine Rede, bey dem Antritte der Profession. „*Niemand leugnet, oder sollte doch leugnen, daß die schönen Wissenschaften den Verstand schärfen, die Einbildungskraft beleben, und das Gedächtniß mit etner Menge von Kenntnissen bereichern, ohne die man sich nie wieder in den göttlichen noch in den menschlichen Wissenschaften, weder in den öffentlichen noch in den häuslichen Geschäften, über das Mittelmäßige erheben wird.*“ In: Ch. F. Gellerts *sämtliche Schriften*, 5. sv., Neue verbesserte Auflage, Lipsko 1775, 78.

krásným vědám jediný výchozí princip — napodobování krásné přírody. Z Batteuxe přejal vymezení rozdílu mezi krásnými a ostatními vědami. Krásným vědám přisoudil za předmět dobro a krásno, zatímco ostatním vědám pravdu (11).⁸ Téměř doslovně přejal Batteuxovu tezi, že krásno, které zobrazují produkty krásných věd, se musí obracet k rozumu a dobro k srdci. Seibt spatřoval aktivní spoluúčast rozumu v procesu napodobování (má-li být dokonalé a naplňovat požadavek kladený na díla krásných věd) v tom, že se bystří. Podněcuje se tak jeho schopnost, Seibtem nazývaná důvtipnost (*Scharfsinnigkeit*), prospěšná při studiu ostatních věd (13).

Obsah pojmu krásné vědy chápe Seibt ve smyslu Batteuxově,⁹ o čemž lze usuzovat z první části osnovy přednášek (*Grundriß*). Tuto část Seibt vymežil všeobecnému výkladu o krásných vědách, jejich podstatě, původu a dělení, o předmětu jednotlivých krásných věd, jejich vzájemné spřízněnosti a pojednání o vkusu (I). Do této oblasti zahrnul rovněž samostatný oddíl, věnovaný problematice básnictví (II), historie (III) a svobodných umění (IV). I když Seibt nevyjmenovává krásná umění, která zahrnuje pod krásné vědy, můžeme v analogii s Batteuxem předpokládat, že sem zahrnul i hudbu. Básnictví, jemuž v plánu přednášek věnuje zvýšenou pozornost, vyzvedává již v textu úvodní lekce (16) a řadí je k nejvýznamnějším z krásných věd pro mimořádnou schopnost oživovat obrazovost.

Právě v této síle básnictví viděl i značný prospěch pro studium vyšších věd. Lze se domnívat, že Seibt v duchu zastávané teorie pojednal ve výkladu o básnických družích (II) i o operě, jež byla v jeho době některými autoritami řazena mezi druhy dramatického básnictví. Shodně s Batteuxem, jenž rozumu připisuje spíše schopnost představitosti, tzn. fantazijní složku, než v duchu racionalismu jeho matematicko-analytickou stránku, považoval i Seibt fantazii za sílu rozumu, když napsal: „*Die Kraft des Verstandes, die dargestellten Bilder und Gegenstände richtig und lebhaft zu empfinden, und die empfundenen, sich wieder deutlich vorzustellen, um durch deren Zusammensetzung etwas Neues und Ungemeines hervorzubringen, heißt Einbildungskraft*“ (17). Co se týče další krásné vědy (a jeho praktického provádění) — řečnictví —, které je podle Seibta důležitým pomocníkem ve snaze dosáhnout vyšší vzdělanosti a již proto vymežil v plánu přednášek samostatnou část (34), lze v pojetí opět odkázat na Batteuxův spis *Cours de belles lettres*.

Zbývá ještě zodpovědět otázky, které souvisejí především se Seibtovým plánem přednášek. Připojení výkladu o „*gelehrte Historie*“ (35), tzn. v dobovém pojetí kritického výkladu dějin věd, mělo podle Seibta posloužit dokonalému a zevrubnému poznání jednotlivých vědních oborů (26). Poslední čtvrtou část v přednáškovém plánu (36—37) věnuje Seibt „praktické mravouce“ (*praktische Sittenlehre*) v duchu osvícenského utilitarismu. Zařazení mravouky bylo motivováno Seibtovým pedagogickým po-

⁸ Batteux ve svém spise *Cours de belles lettres* podal výklad o krásných uměních, nicméně v předmluvě zdůraznil nutnost teoretického zobecnění zákonitostí jednotlivých umění a tím i odůvodnil v názvu užitě označení krásné vědy.

⁹ Viz cit. *Cours de belles lettres 1747—50*, něm. překlad K. W. Ramlera s názvem *Einleitung in die schönen Wissenschaften*, 4 sv., Lipsko 1756—58.

sláním, jehož zásadu — spojovat dobově chápanou morálku s krásou a vytvářet umění vkusu — přejal od svého lipského učitele Gellerta. Je třeba si říci ještě několik slov o tom, co Seibt zahrnoval pod označení „*vyšší a jiné vědy*“. Vysvětlení nalezneme v jeho základní orientaci na filozofické učení Ch. Wolffa. Wolff rozdělil filozofii na základě dvou schopností (mocnosti, mohutnosti, sil) lidské duše — poznání a vůle — na teoretickou filozofii nebo metafyziku (jejíž zvláštní částí byla ontologie, psychologie, kosmologie, racionální teologie) a praktickou filozofii (etiku, ekonomii a politiku) a oběma podřadil jako druh propedeutiky logiku.

Seibt po jmenování profesorem praktické a teoretické filozofie v r. 1785 zařadil v duchu wolffovské filozofie přednášky z logiky, empirické filozofie, ontologie, metafyziky, kosmologie, teologie a morálky.¹⁰ Pro Seibta tedy znamenaly vyšší vědy právě tyto, vymezené teoretickou filozofií a oblast ostatních věd zahrnovala obory praktické filozofie, přírodovědné obory apod.

Hodnotíme-li Seibtovu vstupní přednášku včetně připojeného plánu, vyvstane nám z hlediska původnosti názorů její eklektický charakter. Zkoumáme-li však základy formujícího se estetického myšlení v Praze v druhé polovině 18. století, musíme vyzvednout Seibtovu zásluhu o šíření myšlenek Batteuxovy estetiky napodobování, teorie, která progresivně ovlivnila rovněž další vývoj hudebně estetického myšlení.¹¹ Seibtova informovanost v této oblasti byla na úrovni doby, uvážíme-li, že s Batteuxovým učením seznámil Prahu jen s několikaletým zpožděním vzhledem k prvnímu vydání *Cours de belles lettres* (1753) i prvním překladům této práce do němčiny z let 1756—58. I když těžiště Seibtovy univerzitní činnosti netvořila oblast dobově pojaté estetiky, nelze mu upřít zásluhy o to, že základy estetického myšlení se v Praze formovaly v souladu s tehdy vládnoucí estetikou napodobování a v těsném kontaktu s vývojem evropským.

Seibtovo působení na stoličce „krásných věd“ se stalo rovněž jedním z pilířů novodobé budovaného oboru obecné estetiky na pražské univerzitě. Jeho zásluhou se současně s novými impulsy estetického myšlení šířila v našem prostředí i nová filozofie.¹² V oblasti estetických názorů to však nebyl pouze Seibt, jenž do Prahy přinesl řadu inspirativních podnětů. Významnou roli sehrála v posledních desetiletích 18. století rovněž dobová produkce odborné literatury, zvláště německé, dovážené na naše území především z lipských nakladatelských domů.

¹⁰ Viz *Verzeichniß der ordentlichen und ausserordentlichen Vorlesungen, welche an der Universität zu Prag 1785—1786 gehalten waren*. Archiv Univerzity Karlovy, Praha.

¹¹ Srov. P. Polák, *Hudobnoestetické náhledy v 18. století. Od baroka ku klasicismu*, Bratislava 1974, 125.

¹² Srov. cit. studii J. Durdíka, 318.

KARL HEINRICH SEIBT UND DIE NACHAHMUNGSÄSTHETIK

Kapitel aus der Geschichte der allgemeinen Ästhetik an der Karl-Ferdinand-Universität in Prag

Der Verfasser verfolgt in dieser Studie die Prager Universitäts-Wirkung Karl-Heinrich Seibts (1735—1806), der als Repräsentant der deutschen (außerösterreichischen) ideellen Strömungen angesehen wird. Seibt hielt 1763—1785 in Prag Vorlesungen aus den sog. schönen Wissenschaften, 1785—1801 unterrichtete er die praktische und theoretische Philosophie. In seinen Vorlesungen über die schönen Wissenschaften ging er von der Theorie der „belles lettres“ aus (Ch. Batteux: *Cours de belles lettres*, Paris 1753), weitere Auswege waren für ihn die Schriften Ch. Rollins, J. A. Schlegels, J. Ch. Gottscheds und Ch. F. Gellerts (die beiden letzterwähnten Denker waren allerdings Seibts Leipziger Lehrer). Durch Seibts Verdienst konstituierten sich in Prag in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts die Gründe einer ästhetischen Denkart, die der damals herrschenden Nachahmungsästhetik und darüber hinaus der europäischen Entwicklung entsprach. Seibts Wirkung am Lehrstuhl der schönen Wissenschaften bedeutete außerdem den Ausgangspunkt des Fachs der neuzeitlichen allgemeinen Ästhetik an der Prager Universität.

